

KARAKTER DANNELSE

PAUL OTTO
BRUNSTAD

Karakterdannelse. Mer enn "å bli den beste utgaven av seg selv"

Af Paul Otto Brunstad, professor i pedagogisk filosofi, fagekspert i Center for Karakterdannelse

Western Norway University of Applied Science, Bergen, Norge. HVL, Høgskolen på Vestlandet.

(Dette er den første av to artikler knyttet til det nystartede karakterdanningsprosjektet. I denne artikkelen er målet å beskrive de viktigste sidene ved det jeg oppfatter som grunnlaget for og nøkkelen til karakterdanning i et filosofisk og aktuelt perspektiv. Sentrale oppgaver som skole og pedagogikk må arbeide med i tiden som kommer, vil også vektlegges. I den neste artikkelen vil jeg gå nærmere inn på noen sentrale dyder som må ligge til grunn for demokratiets opprettholdelse og dermed også for enkeltmenneskets mulighet til å blomstre og utvikle seg i rammene av fellesskapet. Jeg har ikke lagt inn referanser til litteraturen jeg har brukt, men jeg har i stedet satt opp 10 bøker som på ulike måter ligger til grunn for denne teksten.)

Karakterbygging til beste for den enkelte og for fellesskapet

Karakter sier noe om hva som kjennetegner oss som enkeltmennesker. Karakter speiler det «typiske», det selvstendige og unike ved vår personlighet, samtidig som karakteren reflekterer noen av de verdier og idealer som har formet oss på godt og ondt gjennom livet. Vår karakter styrer våre handlinger og prioriteringer i hverdagen, samtidig som den påvirker oss i våre relasjoner med andre. Dannelse av menneskelig karakter har sålede både individuelle og kollektive aspekter ved seg. I antikkens filosofi var målet med karakterdannelsen at enkeltindividet skulle blomstre og kjenne glede ved å utfolde sine ferdigheter til fellesskapets beste. Karakterfasthet og dugelighet skulle bygge og trygge samfunnet, på en måte der individ og fellesskap gjensidig forsterket hverandre. Derfor har karakterdannelse også en klar demokratisk og politisk funksjon. Demokratiet bygger på karakterfaste borgere, med en klar moralsk forankring.

Sammenhengen mellom individ og samfunn speiles i det greske ordet ethos, som betyr karakter. Ethos var opprinnelig hentet fra den gamle håndverkstradisjonen knyttet til

produksjonen av mynter. Hver mynt fikk sitt preg ved at et symbol eller et bilde, gjerne av herskeren eller keiseren, ble gravert eller risset inn i myntene. Slik fikk den enkelte mynt sin egenart og verdi, sin karakter, sitt ethos. Ethos er videre ordet som ligger til grunn for vårt ord etikk, og har to ulike meningsnyanser alt etter skrivemåten. Ethos kunne skrives med kort e-, en epsilon eller en lang e-, en eta. Ethos med en kort epsilon, betegner de verdiene og normene som et fellesskap holdt for viktige. Disse verdiene preget da fellesskapets ethos eller dets karakter. Ethos skrevet med eta, betegnet det enkeltmenneskets karakter formet gjennom fellesskapets påvirkning. Fellesskapet former individet, individet former fellesskapet.

Denne språklige detaljen speiler den tette og nære forbindelsen mellom individ og fellesskap. Karakterdanning er ikke et egoistisk eller narsissistisk prosjekt, det skal tvert om støtte og forsterke det som er godt for fellesskapet. Går det fellesskapet godt, vil det også kunne gå den enkelte godt. Samfunnets, hjemmet og skolens sentrale oppgave har til alle tider vært å «prege, risse eller grave» fellesskapets bærende verdier inn i det enkelte mennesket. På den måten ble den enkelte bærer og formidler fellesverdiene i sitt liv og virke.

Karakterdannelse er likevel ingen statisk prosess. Tvert om, det er en livslang dannelsesprosess der verdier og holdninger må læres og innøves, fortolkes og anvendes i relasjon til det unike og særegne ved enhver person og situasjon. Derfor er autonomi og selvstendige dømmekraft en viktige dimensjoner i det karakterbyggende arbeidet. Det er dette Aristoteles betegner som klokskap, phronesis. Selv om de abstrakte og universelle verdiene er forankret i fellesskapet, har det kloke mennesket, en phronimos, et selvstendig ansvar for hvordan disse verdiene anvendes i praksis. Karakterdannelse er heller ikke en form for indoktrinering til blind lydighet. Å gjøre gode beslutninger fordret et selvstendig og fritt individ, som gjennom et årvåkent og oppmerksomme nærvær, utøvde sin dømmekraft på best mulig måte.

Det kloke og karakterfaste mennesket kombinerte fornuft og følelser, kunnskap og empati i et gjensidig samvirke. En slik kombinasjon hjelper den enkelte til å gjøre det riktige til riktig tid, med riktig styrke og rettet mot riktig sak eller person. For å handle sakssvarende er det ikke nok bare å følge normer og regler, disse må anvendes med skjønn for å være saks-svarende. Fornuft alene er ikke nok til å realisere det gode livet, følelsene og den moralske dømmekraften må være aktivt med. Man kan være riktig flink uten å være riktig klok.

KARAKTER DANNELSE

Hva er karakterdannelse?

Paul Otto Brunstads definition af karakterdannelse.

Karakterdannelse er kjernen i alt pedagogisk arbeid. Målet er at unge skal blomstre og leve godt med seg selv og andre. Følelsesregulering, moralsk refleksjon og livsmot må innøves for å kunne utøves. Skole, hjem og samfunn må aktivt samarbeide om dette karakterbyggende arbeidet, om det skal lykkes.

Dydsetikken, slik vi har arvet den fra Aristoteles, fanger opp denne dobbeltheten. Den gamle filosofen skjelner mellom intellektuelle og moralske dyder. Ordet dyd, areté på gresk eller virtue på latin, betegner personlig dugelighet eller dyktig, der man med kraft og overbevisning var i stand til å gjøre det gode. Intellektuelle dyder, der fornuften spiller en viktig rolle, er viten, kunnen, visdom og klokskap.

De moralske dydene er mod, måtehold, takknemlighet og rettferdighet. Dette er dyder som krever og engasjerer følelsene i større grad enn fornuften. Det å praktisere de moralske dydene er nært forbundet med evnen til å regulere følelsene. Uten følelseregulering ville man fort ende med å gjøre for mye eller for lite av det gode. Da vil man kunne bli overmot, måtehold bli gjerrighet, rettferdighet bli selvrettferdighet. For mye eller for lite av noe, selv om det i utgangspunktet var et gode, ble av Aristoteles kalt for laster eller en synd, hamartia. Det er dette begrepet som Det nye testamentet bruker for å betegne noe som nettopp en synd. Det greske ordet hamartia ble opprinnelig bru til å beskrive en bueskytter bommet på målet eller blinken med pilen sin.

For å bli et karakterfast menneske, som treffer blink, må man øve på å gjøre det gode gjennom gjentagende praktisk. I kombinasjon med øvelse og praksis, måtte man også reflektere over sine feil og nederlag, sine bomskudd, for å bli et bedre menneske. Den karakterbyggende læringsveien, ble av Aristoteles sammenfattet med ordene telos, pathos og mathos. Telos betegnet viljen eller ønske om å sette seg et bestemt mål eller utføre en bestemt handling som var god. Pathos var smerten over å mislykkes eller bomme på målet. Mathos betød læring og ny innsikt, og er det samme ordet vi har i (lære)svenn eller disippel.

Poenget var at karakterdannelse var en lang og møysommelig prosess, der man hele tiden måtte lære av sine feil og nederlag. Ikke overraskende er disippelordet det samme ordet som vi finner i ordet disiplin. Skal man lære noe, må man ha disiplin, slik at man kan øve på å gjøre det gode over tid. Denne læringsveien ble i romersk oldtid betegnet som per aspera ad astra, gjennom vanskeligheter eller smerte til stjernene. Denne tenkningen forteller oss to viktige ting om karakterdannelse. Det ene er at veien til klokskap og karakterfasthet er lang og møysommelig, det finnes ingen snarvei dit. Feil og nederlag er da ikke nødvendigvis slutten, men tvert om begynnelse på veien til noe bedre. Det gjelder at vi ikke gir opp og mister motet. Her kommer arven fra kristendommen inn som en videreføring og berikelse av den aristoteliske arven. Det sentrale budskapet i kristendommen er nåde og tilgivelse. Ved å være et tilgivende fellesskap, der vi møter hverandre med nåde og raushet etter å ha feilet og mislyktes, gjør at vi kan begynne på nytt igjen. Fellesskapet er ikke bare grensesettende gjennom normer og verdier, det er også frigjørende og en kilde til livsmot og glede, ved at vi kan tilgi hverandre og være nådefulle mot den som har handlet galt.

**KARAKTER
DANNELSE**

For å nå dette målet må den klassiske kristen-humanistisk tradisjon på nytt løftes frem som en fornyende kraft. En instrumentell didaktikk og pedagogikken vil her komme til kort. Skolen må i større grad gi rom for kunst og litteratur, filosofi og teologi i et levende samspill med politiske, religiøse og kulturelle strømninger i tiden. I en aktiv dialog med alle krefter av god vilje som ønsker å fremme humanitet og menneskeverd, må vi vekke gleden ved å leve og lære. Dette er svært viktig i en verden der vi hele tiden blir minnet om hvor sårbare vi er, ikke minst i møte med krig og klimakatastrofe. Derfor er abstrakte ideer og verdier ikke nok, de må formidles av levende og engasjerte voksne, som er i stand til å utfordre og beriker unge menneskers tanke, fornuft og følelser. Gode forbilder, gode rolle modeller, vil kunne bidra til å forme tankemønstre, som påvirker handlingsmønstre, til beste for fremtiden.

Aristoteles sammenligner dette pedagogiske dannelsesarbeidet med det å lære og spille et instrument. Skal man bli en god musiker, må man øve lenge med konsentrasjon og utholdenhet over tid. Det gode, byggende og skapende kommer ikke av seg selv. Karakterbygging handler derfor om en reflektert innøving av gode vaner og rutiner. Dette er handlingsformer som i første omgang krever mer repetisjon enn refleksjon, og der vanene er en viktig nøkkel i det karakterbyggende arbeidet. Dårlige vaner kan avlæres, og nye innlæres på skolen og senere i livet. Ved å imitere gode forbilder, gjenta regler og prosedyrer, kan gode handlingsmønstre utvikles og forsterkes. Selv om gode vaner bare er en etterligning av den gode moralen, er denne etterligningen viktig. Tillært høflighet er en slags moralens forløper. Gode vaner i barneårene, legger grunnlaget for et modent og reflektert moralsk liv i voksne år.

I moralfilosofien er vaner forbundet med habitusbegrepet, og spiller en sentral rolle i det karakterbyggende arbeidet. Dette har sitt utspring i Aristoteles sin bruk av begrepet *hexis*, som betyr nettopp betyr vane på gresk, og som på latin er oversatt med ordet *habitus*. Et ord som også gjenfinnes i det engelske ordet for vane, *habit*. En god vane gjør at en handling som blir gjentatt mange ganger, skaper et handlingsmønster som beskriver eller karakteriserer personens væremåte. Høflighet som en ytre og tillært handlemåte er på den måten et forstadium til god moral. Så selv om gode vaner og høflighet lett oppfattes som banale formaliteter, er disse ytre formalitetene likevel et viktig steg i arbeidet med å bygge og opprettholde et godt og livsbekreftende fellesskap.

Ytre rammer og former kan etter hvert fylles med et mer reflektert og bevisst moralsk innhold. Noe av skolens oppgave er å innøve høflighet, i påvente av at barn og unge etter hvert kan lære seg å reflektere mer abstrakt og teoretisk omkring etikk og moral.

KARAKTER DANNEELSE

Om Paul Otto Brunstad

Paul Otto Brunstad er professor i pedagogisk ledelse og pedagogisk filosofi ved HVL i Bergen (Western Norway University of Applied Sciences). I mange år var han ansatt ved NLA høgskolen i Bergen. Han har tidligere arbeidet med lederutvikling ved Sjøkrigsskolen i Bergen og ved Luftkrigsskolen i Trondheim. Av publiserte bøker kan nevnes, *Enduring Military Boredom* (2009), skrevet sammen med Bård Møeland; *Klogt lederskap mellom dyder og dødssynder* (2012) og *Beslutningsvegring – et ledelsesproblem* (2017).

Karakterdanning krever en bevisst forståelse av sammenhengen mellom ytre former, og et mer bevisst og reflektert indre liv. Med en slik forståelse, vil man ha et godt utgangspunkt for det videre arbeidet med karakterdannelse i Dansk skole og samfunn.

Karakterdannelse mellom ødeleggende aggresjon og lammende regresjon

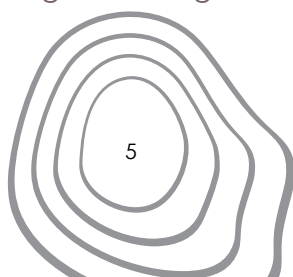
Karakterdannelsens mål er å bidra til moralske godhet, trygghet og modenhet. En slik modenhet kjennetegnes ved at barn og unge er i stand til å møte konflikter, vanskeligheter og motstand i livet, uten å reagere med ødeleggende aggresjon eller lammende regresjon. Det at robusthet og tåleevne fremmes og næres, øker karakterdannelsens relevans og betydning i et aktuelt pedagogisk arbeid. I Sverige, men også i Norge og Danmark, opplever vi en økt frustrasjon blant barn og unge, noe som lett slår ut i aggresjon og utagerende atferd på skolen og i fritiden. Vold, mobbing, krenkelse, trakassering og annen uønsket atferd, rammer lærere og medelever. I tillegg til utagerende og aggressiv atferd, ser vi samtidig tegn til en økende tretthet og motløshet blant unge mennesker. Antall unge som dropper ut av skolen øker, det samme gjør elever som lider av skolevegring, og som trekker seg ut av fellesskapet og inn i sin egen lille verden. Lærere og foreldre, men etter hvert også samfunnet og det politiske miljøet for øvrig, kjenner på økt avmakt og rådvillhet. Hvordan skal vi møte denne utviklingen? Hva er skolens ansvar og oppgave i slike tider? Hvordan kan skolen, sammen med resten av samfunnet, bidra til å danne kloke unge mennesker, som verken reagerer med utagerer vold og aggresjon eller rammes av en motløshet som gjør at de lett gi opp?

Utfordringene er krevende og sammensatte. Det finnes ikke en metode eller et enkelt svar som kan løse disse utfordringene. Enkle løsninger på komplekse problemer vil heller forsterke enn løser den moralske krisen vi synes å være på vei inn i. Hverken juridiske reguleringer eller økonomiske insentiver vil alene kunne endre situasjonen. Jusens lover og regler er viktige, men kan aldri erstatte den etiske og moralske karakterdannelsen. Det samme gjelder økonomiske insentiver. Vi kan heller ikke kjøpe eller bevilge oss ut av de vanskelighetene som mange barn og unge i dag opplever på kroppen. Verken mere penger eller flere juridiske paragrafer er nok til å gi mening, trygghet og livsmot.

I dette perspektivet er det nystartede karakterdannelsesprosjekt her i Danmark, og som denne teksten er en del av, så viktig. Her er målet å gi kommende generasjoner karakterfasthet og livsglede i møte med fremtiden. Det kan skje ved at man tar på alvor det doble dannelsesoppdraget, der unge mennesker utrustes til å bruke sine krefter og sin dugelighet, til fellesskapets beste og demokratiets opprettholdelse. Slik kan individ og fellesskap sammen utvikle en særegenhet, en karakter, preget av at mennesker har omsorg og respekt for hverandre.

Karakterdannelse som revitalisering og fornyelse av vår klassiske kulturarv

For å nå dit er det ikke nok å gi barn og unge en teoretisk innføring i samfunnets verdier. Skolen må også gi hjelp til å levendegjøre og inkorporere disse verdiene i hverdagen. Skal våre demokratiske verdier forme liv og arbeid, må de først innøves før de kan utøves. Ved å vektlegge sitt dannelsesansvar, vil skolen kunne være en viktig instans i samfunnet, når det gjelder å danne selvstendige, robuste og moralske mennesker med kunnskap og kompetanse. Slik kan vi legge grunnlaget, ikke bare for kunnskap og kompetanse, men også for tro, håp og forventinger til fremtiden.

10 BUD

Debatterende, aktualiserende og perspektiverende bud ift tematikken.

10 bud på hvad der er på spil for karakterdannelse i vores tid:

1. Karakterdannelse skjer og utvikles i samspill mellom individ og fellesskap. Dette interaktive samspillet, mellom den enkelte og det fellesskapet som vi alle er en del av, er viktig i tid der en ensidig individualisme står sterkt. Karakterdannelse er derfor mer enn å bli den beste utgaven av seg selv, «den beste utgaven av seg selv» kan ikke forstås som et isolert fenomen, det må alltid forstås i relasjon til andre mennesker.
2. Skal vi som enkeltindivider bidra til å forandre verden, må være til disposisjon for andre i vårt fellesskap og samfunn. Karakterdanning rommer evnen til å være lydhør og mottakelig for fellesskapets verdier og behov.
3. Individ og fellesskap er gjensidig avhengig av hverandre. Dydsetikken, slik vi har arvet den fra Aristoteles med fokus på dydene klokskap, mot, måtehold og rettferdighet, har klare sosial og politiske implikasjoner.
4. Karakterdannelse tar tid siden både fornuft og følelser må dannes og kultiveres. Fornuften trenger følelsene, og følelsene trenger fornuften.
5. Følelser som mot, livsglede og håp er avgjørende for at kunnskap om gode verdier og holdninger skal bli omsatt til handling.
6. Teoretisk kunnskap om hva som er rett og galt, er ikke nok til å forme en god karakter. Impulskontroll og følelsesmessig selvkontroll må innøves, som en viktig del av karakterdannelsen.
7. Karakterdannelse handler om innøvelse av gode vaner. Normal høflighet er derfor et viktig forstadium til gode og reflekterte moralske holdninger.
8. Oppmerksomhet, årvåkenhet og evne til å være nær i situasjonen, er avgjørende for å kunne omsette verdier, ideer og idealer til aktiv handling på en sakssvarende måte.
9. Målet med karakterdannelsen er å kunne tåle motstand og uenighet, uten å respondere med utagerende aggresjon eller passiv resignasjon.
10. Moderasjon, selvbesinnelse og erkjennelse av egne grenser, åpner et sosialt og kulturelt handlingsrom, der den enkelte kan blomstre til fellesskapets beste.

10 BUD

Litteratur om emnet

Litteratur om emnet (af forfatteren og andre):

1. Brunstad, P.O. (2012). Klogt Lederskab Mellom Dyder og Dødsynder. Klim Forlag.
2. Brunstad, P.O. (2017). Beslutningsvegring – et ledelseproblem. Gyldendal Akademisk.
3. Brunstad, P.O. (2020). Kunnskap uten kjennskap og klokskap. Spenningen mellom det optiske og det haptiske i pedagogisk praksis. I M. Ulvik, I. Helleve og D. Roness (red.) Skolens betydning (s. 231-242). Fagbokforlaget.
4. Brown, W. P. (1996). Character in Crisis. A Fresh Approach to the Wisdom Literature of the Old Testament. Eerdmans.
5. McGilchrist (2009). The Master and his Emissary. The Divided Brain and the Making of the Western World. Yale.
6. Han, Byung-Chul (2012). Trætheds samfunnet. Ø-bog.
7. Han, Byung-Chul (2017). I sværmen. Tanker om det digitale. Forlaget Mindspace.
8. Kirkeby, O.F. (2001). Organisationsfilosofi: en studie i liminalitet. Samfundslitteratur.
9. Kemp, Peter (2001) Praktisk visdom. Om Paul Ricæurs etik. Forum.
10. Biesta, G. (2011). God uddannelse i målingens tidsalder - etik, politik, demokrati. Klim Forlag.

10 BUD

Kilder til mere viden

Kilder til mere viden...

1. Hjemmeside: Jeg har en egen hjemmeside der jeg i mange år har skrevet korte tekster om pedagogiske og ledelsesfilosofiske utfordringer – <https://pobrunstad.no>
2. The Jubilee Centre for Character & Virtues, University of Birmingham. En av de viktige internasjonale akademiske institusjonene som arbeider med karakterbygging i skole og samfunn. <https://www.jubileecentre.ac.uk/432/character-education/>
3. Den svenske Läsar Podden – en podkast med mye relevant stoff for arbeid med karakterbygging. Bøker og aktuelle utfordringer i skole og kirke, kultur og samfunn blir drøftet i samtaler mellom Joel Halldorf og Patrik Hagman. <https://lasarpodden.libsyn.com>
4. Professor Rowan Williams, tidligere erkebiskop i Canterbury og overhode for den Anglikanske kirken, er en av vår tids fremste tenkere. En lang rekke lærde og interessante foredrag av Rowan Williams, finnes på YouTube. Her drøfter han etiske og moralske spørsmål med stor relevans for dannelse og karakterbygging. Se for eksempel dette foredraget https://www.youtube.com/watch?v=D_k-EHVFxzo Williams har også skrevet en lang rekke leseverdige og gode bøker, som vil gi ny innsikt på sentrale områder knyttet til dannelse og oppdragelse.
5. Iain McGilchrist er en psykiater, forfatter og tidligere litteraturviter i Oxford. Han er en av de ledende intellektuelle i England, og en av de jeg har lært mye av inn mot karakterbygging i vår tid. Noe av det han skriver kan være litt krevende, men absolutt verdt å jobbe videre med. Du finner mer informasjon om hans arbeid og hans tenkning her: <https://channelmcgilchrist.com/home/>
6. Selv om filmen Doubt, med Meryl Streep og Philip Seymour Hoffman i hovedrollene, er en gammel film fra 2008, løfter den likevel frem etiske dilemmaer som setter seg fast i tanken og som vanskelig lar seg løse med enkle svar. Den har vært en film til ettertanke helt siden den ble lansert for over 15 år siden. <https://www.imdb.com/title/tt0918927/>
7. Ole Fogh Kirkeby er en av de nordiske tenkerne jeg også har lært mye av, når det gjelder forståelsen av karakterbygging i rammene av antikkens filosofi. I tillegg til å ha skrevet forordet til min danske oversettelse av boken Klogt lederskab (2012), har han skrevet mange lærde og interessante bøker, som det er verdt å bruke tid på. Kirkeby har også en egen hjemmeside som gir en god innføring i hans tenkning og relevante filosofiske spørsmål <https://www.olefoghkirkeby.dk>

10 BUD

Kilder til mere viden

Kilder til mere viden... fortsat

8. Erling Berrum er en engasjert og interessert podkast'er som intervjuer filosofer, teologer, psykologer, samfunnsvitere og andre sentrale personer i norsk offentlighet, om spørsmål knyttet til menneskets grunnvilkår og utfordringer i krevende tider. Her er et rikt materiale som drøfter eksistensielle spørsmål på en omfattende og interessant måte <https://eksistenspodden.podbean.com>
9. I en norsk skolesammenheng, men med relevanse til den danske skolevirkeligheten, vil jeg anbefale denne podkasten: <https://lektorlomsdalen.no/norske-skolepodkaster/> Lommedalen, som selv har erfaring fra skolen, har over lang tid intervjuet sentrale skolefolk om deres tenkning og motivasjon. Her er mye å lære og mye til ettertanke også inn mot karakterdanningsarbeidet.
10. Den siste podkasten jeg anbefaler er produsert av Det utdanningsvitenskaplige fakultet ved Universitetet i Oslo. Her møtes forskningsbasert kunnskap og praksisfeltet i skolen på en opplysende og informativ måte. <https://open.spotify.com/show/2wm9J44ygVWORUxk8pqtCD>

KARAKTER DANNELSE

PAUL OTTO
BRUNSTAD